

MARLEN
HAUSHOFER

TAPETNA VRATA

roman

LEYKAM
international

MARLEN HAUSHOFER
TAPETNA VRATA
roman

NAKLADNIK
Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA
Jürgen Ehgartner

UREDNIKA
Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S NJEMAČKOGA
Igor Crnković

LEKTURA I KOREKTURA
Neli Mindoljević

© 2022 Leykam international d.o.o., Zagreb
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji
drugi način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Naslov originala: „Die Tapetentür“.
© 1957 Paul Zsolnay Verlag Ges.m.b.H., Wien

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija RH i Grada Zagreba.

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

Bundesministerium
Kunst, Kultur,
öffentlicher Dienst und Sport

Gefördert durch das Bundesministerium Kunst, Kultur,
öffentlicher Dienst und Sport Österreich.

ISBN 978-953-340-152-2

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001152810.

FOTOGRAFIJA NA NASLOVNICI
shutterstock

GRAFIČKO OBLIKOVANJE
Tvrtno Gregurić

TISKARA
Denona d.o.o., Zagreb

Tiskanje dovršeno u studenome 2022.

MARLEN HAUSHOFER
TAPETNA VRATA

roman

Preveo s njemačkoga
Igor Crnković

LEYKAM international

Uvečer prvoga rujna Annette je posjetila maleni restoran u središtu grada. Dogovorila se s Alexanderom u šest i trideset, ali očekivala je da se on neće pojaviti prije sedam, možda čak i kasnije. Alexanderovo kronično kašnjenje, inače, nije bio znak nedostatka interesa, već posljedica njegova lošeg smisla za vrijeme, na što je Annette odavno naviknula. Zapravo, bilo joj je čak i ugodno provesti tih pola sata sama sa svojim mislima.

Ne osjećajući pravu glad naručila je omlet i upravo je posegnula za večernjim novinama kad je ugledala ujaka Eugena, koji je ustao sa svojega stola i krenuo joj ususret. Nagnuo se nad nju i usnama je ovlaš poljubio u sljepo-očnicu, a pri tom dodiru u njoj se javio ugodan osjećaj stida i prisnosti. Otkako su je počeli zanimati drugi ljudi, ponašanje ujaka Eugena djelovalo joj je pomalo zagonetnim. Što li ga je samo nagnalo da se toliko često pojavljuje u kući svoje sestre, samo kako bi sirotu malu djevojčicu čitava popodneva odvodio u slasni svijet slastičarnica i na bajkovite predstave? Ta zacijelo se pritom nasmrtao. Nasmiješila se pri pomisli na okamenjen izraz lica tete Johanne. (Je li postojalo išta sumnjivije od slastičarnica i bajki?) Jadna teta, ujak Eugen svako bi se malo pojavljivao, narušavajući njezine odgojne planove i pretvarajući to malo biće, već gotovo privedeno k razumu, u jedno posve normalno i nadasve nezgodno dijete.

I tko zna kako bi se sve odigralo da nije konačno otišao na dugogodišnje putovanje, koje je teti Johanni omogućilo

da nesmetano poradi na onakvu modelu Annette kakav je zamišljala u svojoj glavi.

„Kako si mi, Anettice?” začula je glas ujaka Eugena, ispunjen natruhom nježnosti koja možda i nije bila upućena njoj osobno, već njezinu spolu i njezinoj mladosti.

„Sjedni sa mnom, ujače Eugene,” reče ona, „želim ti nešto pokazati.” Otpila je malo jabučnog soka i osjetila gorčinu u ustima dok je iz torbice vadila pismo koje mu je pružila preko stola. „Ovo ovdje”, reče, „jučer sam primila.”

Ujak Eugen stavio je naočale i počeo čitati. Annette je na njegovu licu uočila mučnu nelagodu, međutim ona je za tren nestala, te na njemu više nije bilo ničega osim uobičajene pristojnosti i odmjerenosti. Ima u njemu nečega nalik na stare glumce, pomislila je promatrajući pomalo zabavljeno kako skida naočale te ih pomalo nespretno sprema u navlaku, a sve samo kako bi kupio nešto vremena.

„Lijepe su to godine,” reče konačno, „šezdeset i pet – tko bi to od njega očekivao.”

Ujaku Eugenu bile su sedamdeset i dvije, ali Annette je shvatila što je želio reći: neki su ljudi jednostavno bili takva kova da se činilo neumjesnim kada bi, kao i sav drugi svijet, ostarjeli, razboljeli se te naposljetku umrli.

„On je bio najživahniji čovjek kojega sam ikada upoznao”, nastavio je ujak Eugen. „Ti, inače, nisi nimalo na njega, barem ne na vidljiv način, i mislim da si dobro prošla, iako ćeš zbog toga, naravno, ponešto i propustiti.”

Neobičan posmrtni govor, činilo se Annette. „Je li tebi uopće bio drag?” upitala je izbjegavajući ga pogledati, jer to je pitanje bez sumnje prelazilo granice dopuštenoga i primjerenoga.

„Drag? Ne znam, Annette, bio je čovjek kojeg si morao ili voljeti ili odbaciti. A ja ga baš i nisam imao pretjerana razloga voljeti, zar ne?” Zvučao je pomalo ogorčenim, ili samo ironičnim. „Ne volim ljude koji gaze preko leševa, posebno kad to čine na fascinantno prirodan način, čak bi se moglo reći srčano, kao što je to činio tvoj otac. Ti ga se vjerojatno više i ne sjećaš?”

„Jedva”, reče Annette, teško progutavši pljuvačku. „Dvadeset i tri godine mnogo su vremena, a teta Johanne pobrinula se da...”

„Znam”, reče on naglo. „To možda i nije bilo najispravnije. Ja inače nisam pobornik takvih radikalnih mjera, jer ne možeš tek tako iz nečijeg života izrezati neugodne dijelove i kirurški ih otkloniti poput trulih organa. Ali kakva ima smisla danas govoriti o tome. Tvojega se oca jednostavno ne može proučavati u uobičajenim okvirima. Vjerojatno je to što je pravovremeno nestao čak bila i sretna okolnost. Bio je upravo onaj tip oca kakve kćeri obično dižu u nebesa da bi se na kraju gorko razočarale. Jedino nikada nisam shvatio kako je samo izdržao ondje, znaš, Južna Amerika nama je ipak nadasve strana zemlja. Ali možda je njemu baš bila potrebna ta tuđina. Uostalom, kako je to pismo uopće dospjelo do tebe?”

„Posredstvom odvjetničkog ureda dr. Malyja”, reče Annette. „Stari je Maly doduše već odavno umro, ali pisao mi je njegov nasljednik, izvjesni dr. Xanthner. Nato sam ga nazvala, a uskoro ću ga morati i posjetiti. Inače, za sobom nije ostavio nikakvo spomena vrijedno bogatstvo.”

„Što se nije moglo ni očekivati,” promrmlja ujak Eugen, „kao što sam rekao, oduvijek je živio punim plućima.”

Annette je odgurnula tanjur i naručila mali espresso.

Alexander još uvijek nije stigao, smeten kakav već jest, i ona se nasmiješila pri toj pomisli. Tada se ponovno prisjetila pisma i začudila se zadovoljstvu koje je osjećala zbog tužne činjenice da nije gotovo ništa naslijedila. I bolje je tako – on je davno otišao ostavivši je. Koliko bi joj god nešto novca olakšalo život, nije željela njegovo bogatstvo.

Na trenutak joj se javila predodžba velike drvarnice. Miris smole ispreplitao se s mirisom svježeg kave natjevajući se da rukama maše zrakom.

„Ah, te muhe”, reče ujak Eugen zgroženo. Ali ovdje nije bilo muha, i on je to zacijelo znao jednako dobro kao i ona. Previše je toga znao. I, kao da i to zna, iznenada se počeo oprastati i još ju je jednom poljubio u sljepoočnicu svojim suhim staričkim usnama. Smetena i zahvalna, gledala je kako odlazi primijetivši kako su mu se ramena malo pognula. Obuzela ju je neodređena sjetna. Miris smole na neki je neobjašnjiv način bio povezan s početkom tjelesnog propadanja ujaka Eugena.

Podignula je novine sa stola te se, skrivena u zaklonu papirnata šatora osjećala potpuno praznom i odsutnom. Sve se ovo, pomislila je, uopće nije smjelo dogoditi, a pritom uopće nije znala na što konkretno misli: na gubitak koji je doživjela prije čitave vječnosti od dvadeset i tri godine, na pismo u svojoj torbici ili na ujakova pognuta ramena. Sve je to bilo preteško, a ona nije mogla učiniti baš ništa kako bi bilo što promijenila. Moram prestati misliti o tome, govorila je samoj sebi, i upravo u tom trenutku netko joj je istrgnuo novine iz ruku, neki potpuni stranac koji se za sekundu pretvorio u Alexandera i koji je se doimao kao izrazita smetnja. Annette je dobro znala što znači ta njezina tiha ljutnja. Uvijek bi počinjalo tako:

najprije dosada, potom ljutnja i na kraju slučajan prekid. A nakon toga još bi se godinama pristojno i nezainteresirano pozdravljali.

Alexander, međutim, ništa nije slutio. Uvijek su bili toliko neupućeni, što je Annette, ispod površne i usiljene srdačnosti dodatno uznemiravalo i razdraživalo.

Alexander joj je pričao najnovije vijesti s Instituta, dok je Annette u sebi zijevala. Pogled na njegovo blijedo, zaneseno lice i lijepe, zbunjene oči, ispunjavao ju je osjećajem krivnje i nelagodnom. Iznenada je djelić njegove priče uspio doprijeti do njezine svijesti. „Što to govoriš,” viknu, „odlaziš u Pariz? Ali zašto, Alexe?”

Naborao je obrve na način koji je Annette inače bio poznat jedino u likovima iz romana. „Pa to ti, dijete drago, sve vrijeme i pričam: o studijskoj razmjeni između Instituta. I sve to već za deset dana.”

Zašto, pomisli Annette, uvijek kad se ljuti na mene koristi taj izraz „*dijete drago*”? Kao da mi docira, da, sasvim sigurno... I teta Johanne uvijek mi je govorila „dijete drago”. I tada se Annette iznenada potpuno razbudila. Alexander odlazi u Pariz, i to je nešto najbolje što se uopće moglo dogoditi. Ostat će sama, moći će svaku večer provoditi sama i neće više morati neprestano slušati koliko je nezamjenjiv na Institutu. Dobri Alexander. Uputila mu je blistav osmijeh. „Ali kakva je to samo sreća. Zar se ne veseliš, Alexe? Ja sam toliko sretna zbog tebe.”

Bila je to čista istina. Tjelesna žudnja za samoćom toliko ju je preplavljivala da je počela noktima grepsiti po donjoj strani stolice. Licem joj se širio osmijeh. „Takve stvari moraš jednostavno izdržati,” dopirao je glas tete Johanne, „dok ne prođu same od sebe.”

I doista, prošlo je samo od sebe. Alexander, gluh i slijep kao i uvijek, ništa nije primijetio. Annette se još jednom začudila koliko su ljudi u pravilu opsjednuti sami sobom. Pomisao da je i ona sama takva, samo što to uopće ne primjećuje, bila joj je bolno neugodna. Uspjela se još sat vremena smješcati, kimati i pretvarati se da ga sluša. No kad je konačno otvorila vrata svojega stana, bila je toliko iscrpljena da se morala osloniti o zid.

2. rujna

Jutros, dok sam stajala na prozoru promatrajući mliječni jesenji dan, iznenada me je preplavio osjećaj straha. Kao da se vani na trgu događa nešto iz čega sam isključena. I znala sam, nekoć je bilo drukčije, moralo je biti drukčije, iako se ja više ne sjećam. Nekoć sam bila jedno s tim blijedim svjetlom na vlažnom lišću, jedno s gukanjem golubova i s djecom koja se igraju lovice trčeći oko kestena. Ne znam kada sam postala toliko otuđenom.

Jednoga dana neću više osjećati ni ovaj blagi žal i zaboravit ću čak i natruhe sjećanja na to davno vrijeme. I mislim da je upravo to ono što me plaši, nema ničega goreg od zaborava. Utvaram si kako će rečenice koje danas zapisujem jednoga dana udahnuti život današnjem danu, rujanskom jutru i tim natruhama sjećanja. Ali sumnjam da netko tko je mrtav može bilo što vratiti u život. Dnevnik je vjerojatno samo još jedan porok u nizu, poput pušenja ili alkohola.

4. rujna

S obzirom na to da mi je čitanje profesija, knjige me rijetko fasciniraju. *Adrienne Mesurat* jedna je od tih

rijetkih knjiga. Gledaš kako sudbina opkoljava svoju žrtvu i osjećaš potrebu baciti se među retke. A naposljetku shvatiš: Adrienne je osuđena na propast. Ta neizbježna sudbina uvjerljiva je i zbog nje je nemoguće predložiti sebi završetak knjige. Pisac se ne smije proizvoljno poigravati svojim likovima, mora znati da se sudbina nekog čovjeka razvija iz doživljaja u djetinjstvu i specifičnosti njegova karaktera. Odatle vjerojatno i proizlazi ono da u stvarnome životu nesreću, pa i svaku intervenciju vanjske sile doživljavamo toliko besmislenima i napornima, kao nešto neprimjereno, što s čovjekom koji je njima pogođen zapravo nema nikakve veze. Zato knjige koje ovise o vanjskim katastrofama ili sretnim slučajnostima nikada ne mogu prenijeti istinu, već samo njezin privid, a to čitatelje žalosti.

6. rujna

Sanjala sam da me neka grofica L. pozvala na čaj. Sjedile smo u velikoj dvorani okruženoj nekakvom galerijom. Dok smo razgovarale, na galeriji bi se povremeno pojavljivali starinski odjeveni likovi, koji su se kretali naglo poput kakvih lutaka. Grofica, pomalo razdražena, u jednom trenu podigne ruku, i prikaze se nato povuku. Ja sam je naposljetku zamolila da tim „duhovima” dopusti njihov bezazleni užitek, i da mi to nimalo ne smeta. Grofica je popustila te se galerija počela puniti čudnovatim spodobama, koje su se naposljetku počele spuštati dolje u dvoranu. Sva smetena, polako sam shvatila da smo u nevolji i počela sam okupljati oko nas posluhu, pa čak i prolaznike s ulice. Među njima su bili i golemi pijanac, jedan konj i nekoliko pasa. Objašnjava sam

grofici kako je u tom trenutku nužno prizvati upomoć što više „života”. Dok sam hvatala konja za uzde razmišljajući kako da ga najučinkovitije upotrijebim protiv „duhova”, probudila sam se iz sna.

Grofovski ugođaj vjerojatno je posljedica sinoćnjeg čitanja Grillparzera. Nevjerojatno živopisan san kojega se ne uspijevam osloboditi cijeloga dana.

8. rujna

Iznenadna hladnoća, kiša i vjetar. Jutros sam se sjetila Huberta. Ne mogu se više sjetiti njegova lica. Ovih dana bit će deset godina otkako je pao, ne sjećam se točna datuma, morala bih provjeriti. Godina dana braka, koji je zapravo trajao samo četiri tjedna, nije ostavio gotovo nikakva traga. Pretpostavljam da je Hubert bio razmjerno zgodan, običan mladić kojemu je određenu auru priskrbila odora. U tom braku nije bilo ničega važnog osim moje odluke da želim postati takozvanom „dobrom” ženom i usmjeriti svoj život u određenu pravcu. Takoreći, kao neka vrsta samozaštite, ali to u ono vrijeme, dakako, kao dvadesetogodišnjakinja nisam mogla znati. Takav život najvjerojatnije ne bih uopće mogla izdržati. A ipak, ponekad sam pomalo tužna što se Huberta ne sjetim češće i što mu se čak ni lica ne uspijevam jasno prisjetiti. Katkad me plaše manjkavost i ravnodušnost koje sam pokazala u vezi njegove sudbine. U takvim trenutcima čini mi se kao da će ljubav, koju sam posve nenadano iskusila, za mene uvijek ostati nečim slučajnim i beznačajnim. Pritom bismo nekoga trebali voljeti zato što je jedinstven, a ne zato što nam je s njim ugodno. Kad promatram svoje okruženje, čini mi se da sve stvari kojima se ljudi

bave nemaju nikakve veze s ljubavlju, već su samo puka društvena igra s proizvoljno zamjenjivim ulogama. Neki od nas (oni jači) zaljubljeni su u ljubav, dok se drugi samo pretvaraju da su to i oni, kako ih se ne bi smatralo čudacima. Često sumnjam da osobito muškarci igraju tu igru iz navike, a da bi istodobno radije popravljali automobile ili skupljali poštanske markice.

9. rujna

Jutro i prijepodne najdraža su mi doba dana. Tada sam uvjerena da mogu pomicati planine i radim sa žarom i poletom. Oko pet sati događa se zastrašujući pad i nakon toga živim poput stroja. Uvečer sam uvijek potpuno iscrpljena i jedina mi je želja zavući se u krevet, da ne moram više ništa vidjeti i nikoga čuti.

Alexanderu, koji se tek navečer razbudi, to je neobično.

10. rujna

Poslušala sam Palestrininu *Misu*. Bila je lijepa, ali zamorna, jer sam morala stajati u crkvi što mi se nimalo ne sviđa. Zavidjela sam starijim ženama koje su toliko zadubljeno klečale u klupama dok sam se ja uspjela sabrati samo na pet minuta. Nakon toga otišla sam na groblje, ne kako bih nekomu odala počast, već zato što se strastveno volim šetati grobljima. Ne znam ni jedno drugo mjesto koje me više smiruje i više oraspoloži. U ovo doba godine prepuno je najljepšega cvijeća i sjajna stakla. Bila bih sasvim spokojna kad bih znala da je to jedina preobrazba koja nas očekuje u životu. Tijelo je zapravo ono što je na nama nedužno. Za vrijeme mise sjetila sam se sirotoga T., koji je, protjeran u provinciju,

iz društvenih razloga bio primoran ići u crkvu, njegova nesretna lica kad mi je pričao kako je najveća opasnost za nevjernika pretvarati se da je vjernik, jer bi se ta gluma mogla pretvoriti u stvarnost. I kako ga je, poput kakve bolesti, iznenada spopala potpuno neželjena pobožnost. Razumijem vrlo dobro da je osjećajnim ljudima teško odoljeti takvu iskušenju, a kako sam oduvijek imala dojam da je T. ateist više iz navike i odgoja nego iz uvjerenja, rekla sam mu da ne smatram nimalo sramotnim to što se prepustio svojim osjećajima, zato što jake osjećaje inače moramo tražiti povećalom. Začudo, činilo se da su ga moje riječi umirile i pružile mu olakšanje. Neobično je koliko je nekim ljudima potrebna potvrda.

12. rujna

Oduvijek mi je smetala buka, ali jedino ona vrsta buke koju proizvodi naša sve veća ovisnost o tehnologiji. Vrištanje beba, lajanje pasa i slični zvukovi ne smetaju mi. I vergl bih mogla slušati satima, dok mi ista ta glazba s radija, snimljena u boljoj kvaliteti, već nakon nekoliko minuta nadražuje živce.

Danas je naš stari kućepazitelj gotovo sat vremena sjedio sa mnom u knjižnici ometajući me u radu. Netko bi trebao zapisati njegovu životnu priču. Priču čovjeka čiji je život protekao u neprestanim pokušajima da pomiri nepomirljivo i da vedra lica istrpi svoju lošu sudbinu (kao kad je primjerice vojniku, koji mu je uperio pištolj u glavu, rekao: „Gospon dragi, ne delajte gluposti”, uvjeren da je istinska žrtva naposljetku naoružani napadač sam).

13. rujna

Ono što me ponekad obeshrabruje do očajanja jest činjenica da je čak i najboljeg i najmudrijeg čovjeka mučenjem moguće pretvoriti u običan komad vrištećeg mesa. Nije li zbog toga ljudski duh pomalo sumnjiv? Govori se, doduše, kako su mučenici podnosili svoje muke s uvjerenjem, pa čak i pjevajući u nekoj vrsti ushićenosti, ali upravo je to ono što umanjuje njihove zasluge. Čovjek u ekstazi potpuno je asocijalno biće, a izvanredan duhovni razvoj vjerojatno mu čak i umanjuje sposobnost za ekstazu.

Jednako kao što je ljudsku tjelesnu ljepotu moguće uništiti u samo nekoliko minuta, isto tako moguće je uništiti i dušu. Čovjek koji je jednom dostigao takvu razinu tjelesne patnje da bi počinio bilo kakav zločin samo kako bi je se oslobodio, nikad više neće biti isti kao prije. Smrt nije nešto čega se treba bojati, jedino bol je taj koji čovjeka lišava dostojanstva. Čak i prizori tuđe patnje, pa i one nama bliskih osoba, više nas ispunjavaju jezom nego suosjećanjem.

Osjećamo se kao da gledamo nešto zabranjeno, uništenje predodžbe o čovječnosti. Iz toga proizlazi ravnodušnost liječnika, kojima je ta predodžba odavno uništena i koji se od tog šoka brane duševnom tupošću (koju je također moguće umjetno proizvesti). Sjetimo se samo neljubaznosti brojnih primalja i medicinskih sestara prema svojim štićenicima, kojima vjerojatno nesvjesno, ali ipak sasvim očito zamjeraju to što pate pred njihovim očima. Časne sestre, pak, koje su često toliko ispunjene zadivljujućim strpljenjem, koriste se tuđom patnjom kao sredstvom za vlastito prosvjetljenje. Jedino čovjek koji je i sam patio sposoban je suosjećati, ali i to se suosjećanje

u biti odnosi na njegovo vlastito tijelo, koje poistovjećuje s nesretnim strancima.

Upravo to je prepreka koju čovjek mora prevladati ako želi postati svetcem, što bi se možda i moglo postići neprestanim vježbanjem vlastite volje. Možemo pretpostaviti da je i poneki svetac isprva imao više zlih osobina od prosječna čovjeka, jer u protivnome njegov poticaj za prevladavanje pakosti nikad ne bi bio toliko moćan. A ipak, vjerujem da postoji i svetost bez posebnih zasluga, koja jednostavno proizlazi iz pretjerane sreće, urođene potrebe da volimo. I jedino u tom slučaju čovjek dobiva zahvalnost u vidu ljubavi. Takav čovjek sličí omiljenu djetetu, koje otac nikad neće potjerati iz svojega krila i kod kojega će se svi složiti da je zaslužiło takvu sreću, jer njegova egzistencija potvrđuje i očevu dobrostivost, za koju inače nikada ne bismo ni doznali.

15. rujna

Svaki put kad se nađem u Schönbrunnu obuzmu me osjećaji stida i krivnje dok promatram horde ljudi kako se okupljaju pred životinjskim kavezima. Osjećajni ljudi, ako se uopće i zaustave, prije će to učiniti pred lavljim nego majmunskim kavezom. I na svojim blišnjima lakše podnosimo nedostatke koje igrom slučajnosti nemamo i sami i koji nas ne podsjećaju na nas same. Toliko sam često promatrala kako okorjeli lažljivci doslovce polude kad netko njima laže. To je zapravo dirljiva reakcija, ako uzmemo u obzir njezin uzrok. Pojedinač se sam vjerojatno pred majmunskim kavezom neće osjećati ugodno i spokojno; tek u anonimnosti mase može čak i uživati u toj sramotnoj situaciji.

16. rujna

Još uvijek kiši. Grad se utapa u tami. Uočila sam da (ne samo meni) prilikom duljeg razdoblja tmurna vremena inteligencija gubi na ošttrini te mi slabi opći osjećaj vitalnosti. Teško je boriti se protiv toga, odnosno, čovjek potroši silnu snagu na puko podnošenje neugodnosti.

Jučer sam na povratku kući imala problema s nekim nametljivim čovjekom, kojega bih najradije bila udarila nogom u stražnjicu. Nažalost, odgojena sam da se ne upuštam u tučnjave, tako da, čak i kad bi se ukazala potreba, vjerojatno takvo što više ne bih bila u stanju učiniti. Nekoć davno utvarala sam si da lakše podnosim muškarce nego žene, a sad mi sve češće idu na živce. Žene su, koliko god znaju biti neugodne, ipak mnogo osobnije i manje tašte. Osim toga, s njima (čast iznimkama) nema neugodnih situacija da ti iznenada, usred razgovora, počnu raskopčavati bluzu. To je osobina koju iznimno cijenim kod žena.

18. rujna

U odnosu s djecom, za koji nemam mnogo prilika, javlja mi se zastrašujući dojam da imam posla s nepojmljivo vidovitim bićima koja me potpuno razotkrivaju, ali su previše ljubazna da bi o tome govorila.

Annette se spuštala stubama prema Zapadnom kolodvoru. U lijevama su još uvijek cvjetale ruže i učinilo joj se da osjeća njihov miris, ali naravno, zrakom je kružio jedino smrad prašine i ispušnih plinova. Bilo je malo nakon devet sati ujutro. Bezbrizno je stajala uz rub ulice, čekajući da se u koloni automobila otvori prolaz kako bi pretrčala

na drugu stranu. Jedna starija žena koja ju je promatrala načinila je grimasu i s neodobravanjem odmahivala glavom. Annette joj se dražesno i pokorno nasmiješila, ali starica ju je i dalje ljutito promatrala. To je razalostilo Annette. Iznenada se osjetila umornom i razdraženom. Cigaretu, pomislila je, brzo mi treba cigaretu, i tada se već našla pred vratima kafića i odahnula – spašena. Unutra je bilo posve tiho i mirno. Nekoliko ljudi čitalo je novine na svojim malim otočićima samoće i spokoja.

Annette je pronašla mjesto u kutu, skinula kaput i sjela na izbljedjelu navlaku stolice. Dok je uvlačila prve dimove cigarete obuzimao ju je poznati osjećaj blage vrtoglavice i nije razmišljala ni o čemu. Bilo je prekrasno sjediti ovdje, sasvim sama i sigurna, nitko nije smio autom ući u kafić, zvukovi radija bili su zabranjeni, a u ovo doba dana nije bilo ni opasnosti da bi mogao naići kakav poznanik.

Uto joj se ponovno ukazalo lice one starice koja joj nije uzvratila osmijeh, da bi već pri sljedećem udahu nestalo, potonuvši na dno, zajedno sa svim ostalim mrzovoljnim licima koja se također nisu željela smiješiti i koja bi samo katkad u snu izronila na površinu, odvratna, zastrašujuća i nepojmljiva u svojem tvrdoglavu neprijateljstvu.

Konobar joj je donio vruću kavu i život joj je odmah postao ugodnijim i toplijim. Annette se radosno naslonila na meki naslon. Na tren se sjetila Alexandera, koji je ustrajao na tome da ga ona isprati do kolodvora, iako nije bilo ničega neugodnijeg od ispraćaja na kolodvorima. Ali sada joj to nije predstavljalo problem. A onda je osvijestila kako oduvijek drugim ljudima za volju čini stvari koje zapravo uopće ne želi činiti. Zašto? Razmrvila je kiflu u svojim rukama potpuno zaboravivši gdje se nalazi. Javila

joj se sumnja kako ta uslužnost nije ništa drugo nego cijena koju uporno mora plaćati zato što joj nimalo nije stalo do poznanika. Ali, kad bolje promisli, bila je to mala cijena u odnosu na njihovu hladnoću i neljubaznost.

Ali, kako god bilo, Alexander je otišao u Pariz i neće ga biti najmanje pola godine, a i bolje je tako, jer već joj je polako postajao napornim. Alexander, sa svojim lijepim, kratkovidnim očima, nespokojnim rukama i neutaživom potrebom da o svemu raspravlja do iznemoglosti.

Malo je zadržala i potiho se nasmijala u sebi. Sada joj pola godine nitko neće moći pronalaziti raznorazne komplekse i davati kojekakve komentare o njezinim reakcijama. Neka si Alexander u Parizu pronade novoga pokusnog kunića, ona mu želi sreću u tome. Još se jednom nasmijala, sve dok joj konobar nije dobacio začuđen pogled. Pribravši se, ponovno je napravila izraz lica koji je sama smatrala nepristupačnim i odbojnim i za koji je bila sigurna da tako djeluje i na druge. Danas je, u svakom slučaju, upalilo, jer konobar se povukao na drugi kraj kafića, pa se Annette mogla vratiti u nježnu ugodu svojega tijela izložena kofeinu i nikotinu. Dok su vani ispred velikih prozora užurbano prolazili strani ljudi, ona je ležala na dnu blijede, plavičaste vode, balansirajući između zadovoljstva i tihe tuge. Danas je njezin slobodan dan, Alexander je otišao u Pariz i pred njom je pola godine neometane samoće.

Poslije treće cigarete uz vrat joj se počeo dizati slab, ljepljiv bol te su je obuzele praznina i mučnina. Kutiju cigareta spremila je u torbicu, nekoliko puta duboko udahnila i tada se ponovno razbudila i razbistrila. Čekalo ju je mnogo posla, stoga ne može tek tako sjediti u kafiću

čitav dan. Dugo je čekala konobara te su je, čim je osvijestila da nešto mora učiniti, obuzeli bijes i nestrpljivost.

Konačno je i to prošlo, pa je izišla na ulicu. Hladan vjetar otežavao joj je disanje te je bila prisiljena jednom rukom pridržavati šešir na glavi, a drugom kaput. Nebo je bilo prekriveno oblacima kroz koje se povremeno probijalo malo vlažna plavetnila, a ponad svega još i taj vjetar, koji ovdje puše i zimi i ljeti. Annette je zaboravila sve što je namjeravala učiniti i posvetila se isključivo svojem tijelu, koje se opiralo nemilosrdnim neprijateljskim napadima. Tek kad je ušla u tramvaj i s olakšanjem pustila šešir i kaput iz ruku, shvatila je da bi bilo bolje da je krenula podzemnom željeznicom. Ali sada je bilo kasno. Stoga se vozila do Ringa, gdje je osam minuta morala čekati drugi tramvaj, neprestano se boreći da joj ne odlete šešir i kaput i da istodobno ne izgubi torbicu. Osim toga, morala je neprestano iz očiju brisati pijesak, taj pijesak koji joj je krckao i pod zubima i koji je jamačno sadržavao na tisuće bakterija, tuberkulozu i tko zna kakve još zaraze koje se mogu progutati. Ali to je Annette najmanje smetalo, nije se bojala bacila, čak je bila sklona ne vjerovati u njihovo postojanje, s obzirom na to da su nevidljivi. A sada je još počelo i kišiti. Annette nije imala kišobran, a i da jest, bilo bi nemoguće otvoriti ga na ovakvu vjetru. Nekoliko minuta promatrala je kako se žene bore s njima, dok su se muškarci, činilo se, već pomirili sa svojom nemoći, te su samo uvukli vratove pod ovratnike svojih kaputa. Ali, kao i uvijek u takvim prilikama, ubrzo joj je dosadio taj žalosni prizor, pa je potajice osjetila kako je nestrpljenje probada pod kožom poput sićušnih užarenih trnaca. Ovo je neizdrživo, pomislila je, jednostavno ne mogu izdržati,

a pritom je znala da bi mogla izdržati još satima, da je malo toga što ne bi mogla izdržati. To saznanje, proisteklo iz stotina noći u vrijeme bombardiranja, danonoćnih stajanja u redu za kilu krumpira, listić papira ili komadić sapuna, ispunjavalo ju je gađenjem. Od tih su događaja prošle godine, ali ostala je spoznaja o vlastitoj ustrajnosti i neuništivosti. Saznanje da je ispod krinke urbanosti takva, gramziva, besramna i toliko silno otporna, najgora je spoznaja koju je stekla za vrijeme rata. U svakom slučaju, Annette bi više voljela da takvo znanje nikad nije stekla.

Širom otvorenih očiju, kojima više nije smetao vjetar, zurila je u mokre tračnice. Zaboravi, govorila je samoj sebi, zaboravi...

A onda se napokon leđima naslonila o prozor vagona. Nije bilo previše toplo, ali silno zagušljivo od isparavanja tolikih ljudi, a zrak je vonjao kao u neprovjetrenoj obiteljskoj spavaćoj sobi. Annette je počela zijevati od nedostatka zraka. Pokušavala se usredotočiti na pojedinačne putnike, ali uzaludno, činilo joj se da je ovo opet jedan od onih dana kad joj svi ljudi izgledaju ružno i otuđeno. Uzrok tomu je, pretpostavljala je, isključivo u njoj, jer sve što je na njoj samoj glupo i odvratno, tijekom takvih je dana izbijalo na površinu te joj se nakupljalo pred očima poput mutna vela. Protiv toga nije mogla poduzeti ništa osim strpljivo čekati da prođe. Ponekad bi se taj veo razbistrio, pa bi se iza njega razotkrio prizor očaravajuće ljepote, poneko lice koje bi najradije pomilovala ili pogled toliko blještave zlobe da bi pred njim ustuknula. I takvo što znalo je biti lijepo i privlačno, ali danas se veo nije rasplinuo.

Vagon tramvaja naglo je skrenuo u zavoj i grubo

odbacio Annette na željezni rukohvat. Od njega će joj ostati nekoliko modrica. Ruke i noge uvijek su joj bile prepune modrica, bilo je dovoljno da je netko u žaru razgovora čvršće uhvati za ruku da bi joj na koži ostali tragovi.

Iznenada ju je obuzeo istinski bijes prema Alexanderu, koji je znao činiti takve stvari, kao da se boji da bi sugovornik mogao izgubiti strpljenje i pobjeći mu prije nego što uspije dovršiti svoj govor. I zašto je toliko ustrajao na tome da ga mora ispratiti na vlak i kako mu je samo padalo na pamet očekivati da će se jednoga dana udati za njega? Naravno, nije mu se dovoljno odlučno usprotivila, već joj je dojadilo neprestano mu proturječiti, pogotovo zato što je on nikad uistinu nije ni slušao i jednostavno ju je odbijao shvatiti.

I ponovno se u njoj javio strah od vlastite ravnodušnosti, koji će je naposljetku prisiliti da učini nešto što nipošto ne želi učiniti. Jednoga će dana posustati i biti zarobljena, a kad se to dogodi, neće moći kriviti nikoga drugog osim samu sebe. Moram se bolje kontrolirati, pomisli ogorčeno, bolje nego dosad.

Zatvorila je oči, obgrlila željezni rukohvat i pravila se mrtvom. Kondukter joj je snažno zazviždao pokraj uha, ali čak se nije ni preplašila. Netko reče „kakav skandal“, na što ženski glas uzvratila „što se tu može“, a onda neki muškarac u blizini nadoda „kakva avantura“. Annette kimnu, da, ovo je istinska avantura, miris stranih ljudi, hladno željezo u njezinim rukama i pištanje kondukterove zviždaljke. Ne volim takve stvari, pomisli, nikakve avanture, ne želim imati ništa s tim, nimalo me se ne tiču.

Nagli trzaj odbacio ju je na neku koščatu osobu, koja je

potiho graknula i Annette otvori oči. Baš u pravo vrijeme. Izišla je iz tramvaja, a vani ju je ponovno dočekaao vjetar, kojem se Annette ovaj put prepustila, pridržavajući šešir na glavi, sve dok nije skrenula u malu bočnu uličicu.

U praonici rublja morala je čekati nekoliko minuta, upravo dovoljno da se malo pribere i oporavi. Dobro bi joj došlo da se pogleda u zrcalo i malo uredi, ali odustala je od toga. Nikada se nije mogla prisiliti na takva mala, zamorna, usputna uređivanja, kakva je vidjela da druge žene svakodnevno čine. Sva ta energična, samosvjesna stvorenja, koja su znala koliko je važno imati napudran nos. U ženskim časopisima osim toga uvijek je pisalo da životna sreća ovisi o lakiranim noktima i neizostavnom mirisavom sapunu. Možda je sve to uistinu i bilo važno, ali Annette se jednostavno nije dalo neprestano time baviti.

Ponovno se sjetila Alexandera, koji je sada negdje između Amstetтена i Linza, i na trenutak je ugledala blijede livade na kojima pasu krave i ovce, male močvare i šumarke kako prolaze pod prozorom vlaka, te ju je obuzela neodređena čežnja za takvim krajolikom.

Tada su joj preko stola gurnuli zavežljaj s rubljem. „Molim prebrojite”, reče mrzovoljan starački glas. „Jedna plahta, dvije jastučnice, jedan platneni prekrivač, pet ručnika...”

Annette je uzdahnula nagnuvši se nad zavežljajem. Nije trebalo gajiti iluzije: podrazumijevalo se da se sve žene zanimaju za plahte. Dosađujući se do mučnine premetala je rublje po rukama. „Tako je”, čula je samu sebe kako odgovara odvratno neprimjerenim živahnim glasom. Zašto, pomislila je, to činim? Zar se i ovoj vještici moram

ulagivati i kakva je uopće korist od toga? Još je k tome i jedna od onih kojima se nikad ne bih svidjela. Ali smjesta je zaboravila tu neugodnu misao i izašla na ulicu s teškim zavežljajem prebačenim preko ruke.

Zapravo, trebala je još svratiti i u trgovinu iza ugla te mljekarnicu, ali od pomisli na to da bi se punih ruku morala boriti s vjetrom (a tko bi joj, pobogu, pridržavao šesir) natjerala ju je da smjesta odustane od te namjere. Valjda kod kuće ima još nešto kruha i maslaca, a mlijeko je ionako pila samo povremeno, više iz osjećaja dužnosti. S olakšanjem zbog tog odricanja ušla je u vežu. Poput većine starih kuća, ni njezina nije imala dizalo, pa se Annette stala uspinjati stubama na treći kat. Te su je stube svakodnevno iscrpljivale do iznemoglosti i bile su glavni krivac tomu što kad bi konačno stigla kući više nije željela izlaziti. A tek mi je trideset, pomislila je, da bi odmah potom zaboravila i na to, više ne misleći ni na što, potpuno usredotočena na rješavanje golema zadatka koji su pred nju postavljala četiri kraka stuba. Na drugom katu počela joj je zujati krv u ušima i svaki ju je udah bolio. Kad je napokon stigla do svojega stana, oslonila se na vrata čekajući da joj se ritam srca malo smiri. Tek tada je otvorila vrata.

Predsoblje je djelovalo uspavano i bezvoljno. Mirisalo je na ocvalo cvijeće i laštilo za podove, ono najnovije, mirisno, koje joj je uvalio neki revni putujući trgovac. Miris mu je bio tisuću puta odvratniji od dobrog, starog, iskrenog smrada terpentina. Annette na trenutak u zrcalu ugleda mršavu ženu srednje visine i prepadne se. Kako glupo, pomisli, pa to sam samo ja, ali svejedno se odmaknula od zrcala i pošla u sobu.

Nakon studeni ulica izloženih vjetru, ova hladnoća u stanu djelovala joj je poput mlake kupke. Annette je zatvorila prozor i počela, još uvijek u kaputu i šeširu, pospremati posteljinu u kauč. Ispraznila je pepeljaru i stavila nekoliko knjiga na zidnu policu, potom je upalila plinsku peć i skinula kaput. Mala peć, u kojoj se polako rasplamsavao plamen, stvarala je ugođaj topline. Annette se danas osjećala veoma umornom, stoga je odlučila da neće sjesti, nego odmah započeti s poslom. Donijela je usisivač (spremačica je dolazila samo dvaput tjedno) i počela usisavati. Nerado je obavljala kućanske poslove, to ju je previše podsjećalo na dvije godine provedene u mračnu stanu svekra i svekrve, u kojemu se ni na trenutak nije osjećala ugodno.

Ali bilo je, naravno, nemoguće napustiti te starce odmah nakon Hubertove smrti, a usto tada još nije bilo ni spremačica. Za četiri tjedna braka sa sirotim Hubertom morala je dvije godine tim strancima isprašivati sagove, laštiti podove i prati posuđe. Annette je osjetila kako joj se ponovno vraća stari bijes, a najviše od svega ljutilo ju je kad bi joj svekrva noću, kad bi ona, Annette, napokon pronašla malo vremena za sebe, bez ijedne riječi upozorenja jednostavno ugasila svjetlo. To je zapravo bila jedina stvar koja je Annette uistinu ljutila i izluđivala i koju nikako nije mogla potpuno zaboraviti.

No to je sada davna prošlost i nema smisla uzbuđivati se oko toga, rijetko bi se uopće i prisjetila tog razdoblja. Samo ponekad, kao sada dok je pospremala, obuzela bi je stara tjeskoba dvadesetogodišnjakinje, onaj osjećaj nemoći i gnušanja te potmuli strah da više nikad neće uspjeti uteći i da će vječno poput sjene morati bauljati

među izrezbarenim namještajem, prljavim kristalnim lusterima i stablima od gume. Vjerojatno bi se i siroti Hubert s vremenom uklopio u takvu tjeskobnu sliku, da mu nije naprasno oduzeta prigoda za to.

Pobjegla sam od toga, pomisli Annette trijumfalno. Ta baba, koja mi je bez pitanja gasila svjetlo, neka si sama ispraši svoje sagove. Ali za to je sada zacijelo bio zadužen neki drugi poslušni duh, na kojega Annette nije mogla ni pomisliti bez osjećaja iskrene sućuti. Lusteri su prestali zveckati, hrapavi starački glas prestao je kreštati, a Annette je isključila usisivač. Sama, pomisli sretna, sad sam sasvim sama, i pritom su joj se riječi poput šećera topile u ustima.

Uzela je krpu za brisanje prašine, kako bi i to što prije obavila, prisiljavajući se usredotočeno i brzo odraditi najnužnije.

Jednom se u knjižnici pojavio anđeo u liku starca, koji je tjednima tragao za određenim knjigama koje mu je ona naposljetku uspijevala nabaviti. A za protuuslugu na kraju joj je darovao ovaj mali stan. Annette nije željela ni znati što je njezin stari prijatelj sve morao učiniti kako bi stvorio to čudo. Bilo kako bilo, svakodnevno se prisjećala zahvalnosti prema tome neobičnom knjiškom prijatelju (koji je, uzgred, u posljednje vrijeme nestao), prema tom čovjeku koji ju je oslobodio iz čistilišta života na robiji. Ponekad jednostavno treba imati sreće, pomisli. Znala je da to nije bila istinska sreća, ali ta je mala pećina, koja joj je sada pripadala, bila najbolja moguća zamjena za sreću i branit će je zubima i noktima (koliko god smiješna bila ta predodžba).

Ima li išta bolje od osjećaja da možeš zatvoriti vrata za sobom?

Soba se ugrijala. Annette je isključila peć i otišla u kuhinju kako bi oprala posuđe od prethodne večeri. Jučer je još Alexander pio iz ove šalice, njezine, one s tragovima ruža, a sada svojim lijepim očima velikim poput sovinih negdje u okolini Salzburga kroz prozor gleda kako sipi kiša. Ali ne, Alexandera nije nimalo zanimao krajolik, veća je vjerojatnost da je zabio nos u kakvu knjigu, dok je svu ljepotu melankolična jesenjeg dana smatrao uzaludnom.

Annette se izgubila u sanjarenju kako se Alexander možda uopće neće vratiti, da bi ga Pariz mogao progutati. Zamišljala ga je kako hoda kakvom malom, prljavom ulicom i nestaje u rumenoj izmaglici zalaska Sunca. I već ga više nije bilo – Pariz ga je progutao. Njegova šalice za čaj stajala je u kuhinjskom ormariću, njegovana dahom njegovih usana, a sada čak više nije bilo potpuno sigurna da je ikada postojao. Iz njegove šalice prije njega pio je Philipp, a još prije jedan Martin, a i oni su jednoga dana nestali, ostavivši za sobom Annette, koja bi svaki put odahnula nakon njihova odlaska, radujući se novostečenoj samoći. Zašto ne bi i s Alexanderom bilo tako? Pola godine mnogo je vremena koje se utisne između dvoje ljudi. Annette je, doduše, u brojnim romanima pročitala suprotno, ali ona nije vjerovala u romane, isto kao što ni liječnici ne vjeruju u medicinu, a pravnici u zakone. Ali pomirljiva kakva jest, dopuštala je i mogućnost da pola godine u posebnim okolnostima može biti i beznačajno. Samo što se ona, eto, nikad nije našla u takvim posebnim okolnostima, pa se nadala da će ih i ubuduće uspjeti izbjeći.

Spremila je i zadnji tanjur u ormarić, obrisala ruke i vratila se u sobu. Na čajnom stoliću izgllačala je svoje rublje, koje je već tjedan dana stajalo u ormaru. Iz susjedna stana dopirali su zvukovi glazbenih ljestvica, dijete iz susjedstva opet je vježbalo sviranje glasovira. Ulična buka tupo je dopirala sve do gore i Annette je zamišljala kako sjedi ispred crnoga klavirskog krila u dnevnom boravku tete Johanne izvodeći omražene vježbe prstiju. Gospodična Rosa nadvila se nad njom mirišući na naftalin i metvicu. Željela joj je nešto reći, ali Annette se otresla toga prizora. Odlučila je da više neće ulaziti u ta stara sjećanja, da će spaliti za sobom sve mostove i biti žena bez prošlosti. Gospodična Rosa pokorno je nestala i nije bilo više ničeg osim nepoznata djeteta iz susjedstva, hrpice svileni rublja na stolu i tmurnoga rujanskog dana pred prozorom.

Oko pet sati Annette se sjetila da još ništa nije pojela. Prestala je šivati i pošla u kuhinju. Žemlja je imala okus po gumi, maslac je već lagano ustajao, ali zato je čaj bio dobar kao i uvijek i njegov ju je miris obradovao.

Dan koji je započeo toliko neugodno obećavao je da bi ipak mogao postati ugodnijim. Nije se pojavio nikakav posjetitelj, ni telefon se nije oglasio, a Annette je odradila sve poslove koje je namjeravala odraditi. Pohvalila je samu sebe, ali tada je pomislila na sljedeći dan i ponovno ju je obuzeo strah od odlaska u knjižnicu. Nije bilo izgledno da će se hladni vjetar smiriti, ali sada je sjedila sa šalicom čaja grijući se pokraj male peći (ne razmišljaj o računu za plin, Annette), zastori su bili navučeni i očekivala ju je mirna večer, bez kina, koncerata i Alexanderovih predavanja o tome kako je na Institutu nezamjenjiv. Zašto ne, pomisli, koga je briga kako ću si organizirati vrijeme.

Poslije je stajala u kupaonici, savjesno perući zube. Tisućama godina nikomu živom ne bi palo na pamet učiniti takvo što, a sada su iznenada svi prali zube, dok bi ljudi, koji se tomu ne bi pokorili, odmah bili izloženi sumnji. Prepustila se dokonim mislima o toj neobičnoj činjenici, češljajući kosu i uzdišući od uživanja. Naravno, bilo je nesnosno što najprije mora izvlačiti posteljinu iz kauča, i to ju je ljutilo kao i svake večeri, ali nedugo potom već je ležala pod pokrivačem upalivši malu svjetiljku i dugo se protežući. S obližnjega crkvenog zvona začula su se dva udarca. Tek je pola sedam i smiješno je u to vrijeme leći u krevet, ali ona je u tome uživala. Iznenada ju je preplavio i pravi umor. Nije to bila uobičajena pospanost nakon radnoga dana, već umor koji se nakupljao mjesecima, pa i godinama, neprestano potiskivan i zanemaren, koji je sada nadirao iz svake pore, potpuno preplavljujući Annette.

Crveni krimić kliznuo joj je iz ruku na sag, neopisivom mukom ispružila je ruku kako bi ugasila noćnu svjetiljku, a tada je sve utonulo u tamu i tišinu.

Dijete iz susjedstva prestalo je svirati, a posvuda u gradu ljudi su se vraćali s posla svojim kućama. Palila su se svjetla, potrošnja struje i plina naglo je skočila, a čak ni školarci još nisu ni pomišljali na počinak.

Ali Annette je zaspala, i što je dulje spavala, tim joj je izraz lica postajao odsutnijim i praznijim.

20. rujna

Danas je u knjižnici bila strankinja koja katkad navrati i čije lice me toliko oduševljava, istinska ljepotica na kojoj se vide prvi tragovi propadanja. Ponekad razmijenimo

nekoliko riječi, ali za sobom ne ostavlja ništa osim moje zaprepaštenosti tolikom ljepotom. Ne osjećam prema njoj nikakav prikriveni interes, već samo njezino lice djeluje na mene poput ružičastih karanfila. Tužna sam što ga ne uspijevam zadržati.

Ne mogu odobriti takav stav. Ta žena zacijelo ima brige i probleme koji bi me trebali zanimati više od njezine ljepote. I ona je ljudsko biće koje pati i misli, a ne nekakav ružičasti karanfil, međutim ne uspijevam se prisiliti gledati u bilo što drugo osim u to nevjerojatno lice. Pomišljam kako ljepota općenito djeluje više poput prepreke razvoju prijateljskoga odnosa. Ponekad se uhvatim u želji da lice nekog stranca jednostavno odlijepim s te osobe i izložim ga doma u staklenoj vitrini. Ne postoji ništa tvrđe od srca istinskoga esteta. Takav će razoriti čitav grad samo kako bi se domogao svojega fetiša. Kad u sebi prepoznamo tu opasnost, dobro je podsjetiti se kako je jedino što uistinu vrijedi sam život. Što je Rafael u usporedbi sa sjajem u očima bilo kojeg djeteta ili čak toplinom obične mačke? Mislim da umjetničkim djelima bez opasnosti može baratati jedino netko tko je i sam prožet animalnom toplinom i tko nikad ne dolazi u napast prezirati čitav svijet zbog kakva kamena, stakla ili slikarskoga platna.

21. rujna

Osjećam bol u sinusima, pogotovo kad se sagnem. Nevjerojatno je koliko smo ovisni o takvim malim tegobama. Obična prehlada dovoljna je da u nama probudi depresiju i samoubilačke misli. U takvu stanju jedino što mogu jest čitati krimiće, i to najradije engleske. Koliko mi